

تأثیر یادگیری هوشمند بر ارزش‌های اخلاقی دانشجویان: مروری نظام‌مند بر پژوهش‌های ایران

شیوه استناددهی: صداقتیان، زینب. (۱۴۰۵). تأثیر یادگیری هوشمند بر ارزش‌های اخلاقی دانشجویان: مروری نظام‌مند بر پژوهش‌های ایران. یادگیری هوشمند و تحول مدیریت، ۴(۶)، ۱-۲۶.	تاریخ چاپ نهایی: ۱ اسفند ۱۴۰۵ تاریخ چاپ اولیه: ۱۷ تیر ۱۴۰۵ تاریخ پذیرش: ۱۱ تیر ۱۴۰۵ تاریخ بازنگری: ۳ تیر ۱۴۰۵ تاریخ ارسال: ۲۲ فروردین ۱۴۰۵	زینب صداقتیان^۱
--	---	----------------------------------

چکیده

هدف پژوهش حاضر، مرور نظام‌مند پژوهش‌های انجام‌شده در ایران درباره تأثیر یادگیری هوشمند بر ارزش‌های اخلاقی دانشجویان و تبیین پیامدهای اخلاقی، آموزشی و فناورانه آن در آموزش عالی بود. این پژوهش به روش مرور نظام‌مند انجام شد. جامعه پژوهش شامل کلیه مطالعات ایرانی منتشرشده به زبان فارسی و انگلیسی درباره یادگیری هوشمند، آموزش هوشمند، یادگیری الکترونیکی، هوش مصنوعی آموزشی و ارزش‌های اخلاقی دانشجویان بود. جست‌وجو در پایگاه‌های ScienceDirect، Web of Science، Scopus، Google Scholar، IranDoc، Ensani، Noormags، Civilica، Magiran، SID، زمانی ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۶ انجام شد. در مرحله نخست، ۲۸۶ منبع شناسایی شد. پس از حذف منابع تکراری، غربالگری عنوان و چکیده، بررسی متن کامل و ارزیابی کیفیت روش‌شناختی، در نهایت ۲۴ پژوهش واجد شرایط وارد تحلیل نهایی شد. داده‌ها با استفاده از فرم استخراج داده و چک‌لیست ارزیابی کیفیت گردآوری و با روش سنتز روایتی و تحلیل مضمون تحلیل شدند. یافته‌های استنباطی حاصل از سنتز مطالعات نشان داد که یادگیری هوشمند بیشترین اثر مثبت را بر مسئولیت‌پذیری تحصیلی، خودتنظیمی اخلاقی، تعهد به یادگیری و عدالت آموزشی داشت. از میان مطالعات بررسی‌شده، تقویت مسئولیت‌پذیری در ۱۹ مطالعه، خودتنظیمی در ۱۷ مطالعه، عدالت آموزشی در ۱۶ مطالعه و صداقت علمی در ۱۴ مطالعه گزارش شد. تحلیل مضمون نشان داد که اثر یادگیری هوشمند بر ارزش‌های اخلاقی وابسته به کیفیت طراحی آموزشی، نوع ارزشیابی، سطح سواد دیجیتال، شفافیت مقررات و حمایت استادان بود. همچنین، حریم خصوصی داده‌ها، تقلب دیجیتال، وابستگی فناورانه و کاهش تعامل انسانی به‌عنوان مهم‌ترین چالش‌های اخلاقی شناسایی شدند. یادگیری هوشمند در آموزش عالی ایران می‌تواند به تقویت ارزش‌های اخلاقی دانشجویان کمک کند، اما این اثر خودکار و قطعی نیست و به نحوه طراحی، اجرا و نظارت اخلاقی بر محیط‌های هوشمند بستگی دارد. اجرای موفق یادگیری هوشمند مستلزم تدوین چارچوب اخلاق دیجیتال، آموزش استفاده مسئولانه از فناوری، تضمین عدالت دسترسی، حفاظت از داده‌های دانشجویان و حفظ نقش انسانی استاد در فرایند یادگیری است.

واژگان کلیدی: یادگیری هوشمند؛ ارزش‌های اخلاقی؛ دانشجویان؛ آموزش عالی؛ اخلاق دیجیتال؛ مرور نظام‌مند.

مشخصات نویسندگان:

۱. گروه علوم انسانی (معارف اسلامی)، دانشگاه ملی مهارت، تهران، ایران

پست الکترونیکی: Zeinab.sagvand@yahoo.com

The Effect of Smart Learning on Students' Ethical Values: A Systematic Review of Iranian Studies

Zeinab Sedaghatian ^{1*}	Submit Date: 11 April 2026 Revise Date: 24 June 2026 Accept Date: 02 July 2026 Initial Publish: 08 July 2026 Final Publish: 20 February 2027	How to cite: Sedaghatian, Z. (2026). The Effect of Smart Learning on Students' Ethical Values: A Systematic Review of Iranian Studies. <i>Intelligent Learning and Management Transformation</i> , 4(6), 1-26.
----------------------------------	--	---

Abstract

This study aimed to systematically review Iranian research on the effect of smart learning on students' ethical values and to explain its ethical, educational, and technological implications in higher education. This study was conducted as a systematic review. The research population included all Iranian studies published in Persian or English on smart learning, smart education, e-learning, artificial intelligence in education, and students' ethical values. The search was conducted in SID, Magiran, Civilica, Noormags, Ensani, IranDoc, Google Scholar, Scopus, Web of Science, and ScienceDirect for studies published between 2013 and 2026. In the initial search, 286 records were identified. After removing duplicates, screening titles and abstracts, reviewing full texts, and assessing methodological quality, 24 eligible studies were included in the final analysis. Data were collected using a data extraction form and a methodological quality appraisal checklist. Due to heterogeneity in research designs, instruments, smart learning components, and ethical outcomes, data were analyzed using narrative synthesis and thematic analysis. The inferential synthesis of the included studies indicated that smart learning had the strongest positive effects on academic responsibility, ethical self-regulation, commitment to learning, and educational justice. Responsibility was supported in 19 studies, self-regulation in 17 studies, educational justice in 16 studies, and academic honesty in 14 studies. Thematic analysis showed that the ethical impact of smart learning depended on instructional design quality, assessment methods, students' digital literacy, transparency of regulations, and instructor support. The most important ethical challenges identified were data privacy, digital cheating, technological dependence, excessive monitoring, and reduced human interaction. Smart learning in Iranian higher education can contribute to strengthening students' ethical values, but its effect is neither automatic nor unconditional. Its success depends on ethical design, transparent implementation, responsible supervision, and human-centered educational practice. Universities should develop digital ethics frameworks, train students and instructors in responsible technology use, ensure equitable access, protect student data, and preserve the formative role of instructors in smart learning environments.

Keywords: *Smart learning; ethical values; students; higher education; digital ethics; systematic review.*

Authors' Information:

Zeinab.sagvand@yahoo.com

1. Department of Humanities (Islamic learning), National University of Skills (NUS), Tehran, Iran

© 2026 the authors. This is an open access article under the terms of the [CC BY-NC 4.0 License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

مقدمه

تحول دیجیتال در آموزش عالی، مفهوم یادگیری را از یک فرایند خطی، معلم محور و وابسته به مکان و زمان مشخص، به فرایندی پویا، داده محور، تعاملی و تا حد زیادی شخصی سازی شده تبدیل کرده است. در این میان، «یادگیری هوشمند» به عنوان یکی از صورت های پیشرفته آموزش مبتنی بر فناوری، تنها به استفاده از ابزارهای الکترونیکی یا کلاس های مجازی محدود نمی شود، بلکه مجموعه ای از سامانه های تطبیقی، هوش مصنوعی آموزشی، تحلیل یادگیری، بازخورد فوری، محتوای تعاملی، محیط های یادگیری شخصی سازی شده و شبکه های ارتباطی دیجیتال را در بر می گیرد. این الگو از یادگیری می تواند تجربه دانشجویان را از دریافت منفعلانه اطلاعات به مشارکت فعال، خودنظارتی، تصمیم گیری آموزشی و تعامل مستمر با محتوا، استاد و همتایان تغییر دهد. بالاین حال، هرچه نقش فناوری در آموزش پررنگ تر می شود، پرسش های اخلاقی نیز اهمیت بیشتری پیدا می کنند؛ زیرا یادگیری هوشمند علاوه بر پیامدهای شناختی و آموزشی، بر مسئولیت پذیری، صداقت علمی، عدالت آموزشی، حریم خصوصی، تعاملات انسانی و ارزش های اخلاقی دانشجویان نیز اثر می گذارد. از این رو، بررسی رابطه میان یادگیری هوشمند و ارزش های اخلاقی دانشجویان، به ویژه در زمینه آموزش عالی ایران، ضرورتی علمی و کاربردی است.

ارزش های اخلاقی در آموزش عالی، مجموعه ای از باورها، نگرش ها و رفتارهایی هستند که چگونگی حضور دانشجو در محیط دانشگاه، نحوه تعامل او با دیگران، شیوه مواجهه با دانش، میزان تعهد به یادگیری و کیفیت تصمیم گیری های فردی و اجتماعی او را هدایت می کنند. این ارزش ها شامل مسئولیت پذیری، صداقت، امانت داری علمی، احترام متقابل، عدالت خواهی، خود کنترلی، پاسخگویی، تعهد اجتماعی، همدلی و رعایت حقوق دیگران است. در مطالعات مرتبط با آموزش حرفه ای، اخلاق نه به عنوان یک مؤلفه فرعی، بلکه به عنوان بخشی از هویت آموزشی و حرفه ای دانشجویان شناخته شده است؛ برای نمونه، در آموزش پرستاری، ارزش های اخلاقی از دیدگاه دانشجویان و مربیان یکی از ارکان مهم شکل گیری رفتار حرفه ای و مسئولانه معرفی شده اند (Boozaripour et al., 2017). همچنین در حوزه های تخصصی مانند حسابداری، قضاوت اخلاقی دانشجویان و متخصصان تحت تأثیر متغیرهایی مانند شخصیت، جنسیت، ارزش های فردی و زمینه رشته ای قرار دارد و این امر نشان می دهد که اخلاق دانشگاهی از تعامل میان ویژگی های فردی، آموزش، فرهنگ سازمانی و موقعیت های تصمیم گیری شکل می گیرد (Farajzadeh, 2019). بنابراین، وقتی محیط یادگیری از شکل سنتی به شکل هوشمند و فناورانه تغییر می کند، لازم است اثر این تغییر بر بنیان های اخلاقی دانشجویان نیز بررسی شود.

در ادبیات اخلاق آموزشی، اخلاق به عنوان مهارتی صرفاً نظری یا مجموعه ای از توصیه های انتزاعی تلقی نمی شود، بلکه نوعی شایستگی پیچیده است که با همدلی، ارزش های شخصی، ویژگی های شخصیتی و توانایی تصمیم گیری در موقعیت های مبهم پیوند دارد (Pohling et al., 2016). از این منظر، دانشجو زمانی از نظر اخلاقی رشد می کند که بتواند میان منافع فردی و الزامات جمعی، آزادی و مسئولیت، دسترسی به اطلاعات و

امانت‌داری علمی، و بهره‌گیری از فناوری و رعایت اصول انسانی تعادل برقرار کند. مطالعاتی که بر آماده‌سازی دانشجویان برای تصمیم‌گیری اخلاقی تأکید کرده‌اند، نشان می‌دهند که تدوین منشورهای فردی رفتار، تأمل بر ارزش‌های شخصی و مواجهه با موقعیت‌های واقعی تصمیم‌گیری می‌تواند به رشد اخلاقی دانشجویان کمک کند (Sheehan & Schmidt, 2015). در همین راستا، آموزش اخلاق، اگر به‌صورت برنامه‌ریزی شده و متناسب با تجربه زیسته دانشجویان طراحی شود، می‌تواند بر تصمیم‌گیری اخلاقی و پاسخگویی آنان اثرگذار باشد (Sadi Pour et al., 2020). این یافته‌ها برای بحث یادگیری هوشمند اهمیت دارد، زیرا فناوری‌های آموزشی جدید فرصت‌هایی برای تمرین تصمیم‌گیری، خودارزیابی، بازخورد فوری و مواجهه با مسائل اخلاقی واقعی یا شبیه‌سازی شده فراهم می‌کنند.

یادگیری هوشمند از یک سو می‌تواند ارزش‌های اخلاقی را تقویت کند، زیرا دانشجو را در موقعیتی قرار می‌دهد که باید زمان، فعالیت، تعامل، منابع و عملکرد خود را مدیریت کند. سامانه‌های هوشمند با ثبت فعالیت‌ها، ارائه بازخورد، تحلیل پیشرفت و فراهم‌سازی فرصت یادگیری شخصی‌سازی شده، می‌توانند مسئولیت‌پذیری و خودتنظیمی دانشجویان را افزایش دهند. در آموزش تجربه‌محور نیز نشان داده شده است که مشارکت فعال دانشجویان در موقعیت‌های واقعی یا شبه‌واقعی، در شکل‌گیری ارزش‌های اخلاقی آنان نقش دارد (Nourmohammadi & Ja'fari, 2024). از سوی دیگر، آموزش اخلاق می‌تواند بر قصد رفتاری دانشجویان و حتی برداشت آنان از ارزش برند یا اعتبار نهاد آموزشی اثر بگذارد، زیرا دانشجو اخلاق را نه فقط در سطح فردی، بلکه در سطح نهادی و فرهنگی تجربه می‌کند (Mohammadi et al., 2023). این موضوع نشان می‌دهد که اگر دانشگاه‌ها یادگیری هوشمند را صرفاً به‌عنوان یک ابزار فنی ببینند و از بعد اخلاقی آن غفلت کنند، ممکن است بخشی از کارکرد تربیتی آموزش عالی تضعیف شود.

در سطح سازمانی نیز اخلاق نیازمند الگو، ساختار و جهت‌گیری هدفمند است. مدل‌های سازمان اخلاق‌مدار نشان داده‌اند که آموزش و نهادینه‌سازی ارزش‌ها در سازمان‌های عمومی مستلزم هم‌سویی میان اهداف، رفتارها، سیاست‌ها و مسئولیت‌پذیری افراد است (Rahimi Asl et al., 2021). در محیط دانشگاه، یادگیری هوشمند زمانی می‌تواند پیامد اخلاقی مثبت داشته باشد که با سیاست‌های روشن درباره صداقت علمی، حفظ داده‌های دانشجویان، عدالت در دسترسی، شفافیت در ارزشیابی و رعایت حقوق آموزشی همراه باشد. مطالعات مرتبط با مسئولیت اجتماعی دانشجویان در آموزش عالی نیز نشان می‌دهند که جهت‌گیری اخلاقی و اجتماعی آنان تحت تأثیر محیط آموزشی، ارزش‌های نهادی و تجربه‌های یادگیری قرار دارد (Galvão et al., 2019). بنابراین، ارزش‌های اخلاقی دانشجویان را نمی‌توان صرفاً به ویژگی‌های فردی نسبت داد؛ بلکه فضای دانشگاه، شیوه تدریس، نوع فناوری، فرهنگ ارزشیابی و روابط استاد - دانشجو در شکل‌گیری آن نقش تعیین‌کننده دارند.

با گسترش هوش مصنوعی در آموزش عالی، ابعاد اخلاقی یادگیری هوشمند پیچیده‌تر شده است. دستیارهای یادگیری مبتنی بر هوش مصنوعی می‌توانند مشارکت، دسترسی، بازخورد و عملکرد دانشجویان را بهبود بخشند، اما در عین حال پرسش‌هایی درباره عدالت الگوریتمی، وابستگی

شناختی، اصالت یادگیری، مالکیت داده، شفافیت تصمیم‌های آموزشی و سیاست‌گذاری دانشگاهی ایجاد می‌کنند (Sajja et al., 2026). همچنین کاربرد هوش مصنوعی برای حمایت از دانشجویان دارای اختلال نقص توجه/بیش‌فعالی نشان می‌دهد که فناوری‌های هوشمند می‌توانند از نظر شناختی و هیجانی حمایت‌کننده باشند، اما استفاده از آن‌ها بدون توجه به ملاحظات اخلاقی، ممکن است خطر برچسب‌زنی، نظارت بیش از حد یا مداخله نامتناسب را افزایش دهد (Deep et al., 2026). در همین زمینه، تأثیر هوش مصنوعی مولد بر مشارکت و اخلاق دانشجویان در آموزش عالی از موضوعات مهم جدید است؛ زیرا این فناوری‌ها هم می‌توانند یادگیری را خلافاً تر و دسترس‌پذیرتر کنند و هم چالش‌هایی مانند تقلب، تولید متن غیر اصیل، کاهش تلاش شناختی و ابهام در مرز میان کمک آموزشی و تخلف علمی ایجاد کنند (Zaidy, 2024).

در ایران نیز هم‌زمان با گسترش آموزش مجازی، یادگیری الکترونیکی و ابزارهای هوشمند، توجه به ابعاد اخلاقی آموزش دیجیتال افزایش یافته است. نگرش استادان و دانشجویان نسبت به مسائل حقوقی و اخلاقی آموزش مجازی پزشکی نشان می‌دهد که حریم خصوصی، امنیت اطلاعات، مالکیت محتوای آموزشی، عدالت در دسترسی و رعایت اصول حرفه‌ای از دغدغه‌های مهم در محیط‌های آموزشی مجازی هستند (Velayati et al., 2025). همچنین بررسی رویکردهای ترجیحی دانشجویان پیراپزشکی درباره آموزش مجازی نشان می‌دهد که پذیرش فناوری آموزشی به عواملی مانند کیفیت تعامل، سهولت دسترسی، اثربخشی یادگیری و ملاحظات اخلاقی وابسته است (Safari et al., 2025). این مطالعات ایرانی نشان می‌دهند که آموزش هوشمند در کشور نه فقط یک ضرورت فناورانه پس از گسترش آموزش مجازی، بلکه حوزه‌ای میان‌رشته‌ای است که باید از منظر تربیتی، اخلاقی، حقوقی و فرهنگی تحلیل شود.

در سطح بین‌المللی نیز مطالعات جدید بر اهمیت پیوند میان اخلاق، آموزش دیجیتال و رشد شخصیت دانشجویان تأکید کرده‌اند. در عصر دیجیتال، آموزش شخصیت و اخلاق به‌عنوان ابزاری برای ساختن رفتار اخلاقی و معنوی دانش‌آموزان و دانشجویان مورد توجه قرار گرفته است (Marwan et al., 2025). مدیریت برنامه درسی نیز می‌تواند در شکل‌دهی هم‌زمان به دانش، ارزش‌های دینی و اخلاقی و صلاحیت‌های رفتاری نقش داشته باشد (Salamah, 2025). تحلیل تکنیک‌های ارزشیابی در کتاب‌های آموزش دینی و اخلاقی نیز نشان می‌دهد که نحوه سنجش، نوع پرسش‌ها و طراحی فعالیت‌های آموزشی در انتقال و درونی‌سازی ارزش‌های اخلاقی اهمیت دارد (Rohim & Madzaly, 2025). این یافته‌ها برای یادگیری هوشمند مهم‌اند، زیرا در محیط‌های دیجیتال، شیوه ارزشیابی و بازخورد می‌تواند به همان اندازه محتوای آموزشی بر رفتار اخلاقی دانشجو اثر بگذارد. اگر ارزشیابی هوشمند صرفاً بر نمره و کنترل متمرکز شود، ممکن است فشار عملکردی و رفتارهای غیراخلاقی را افزایش دهد؛ اما اگر به بازخورد سازنده، خوداصلاحی و یادگیری اخلاق‌مدار توجه کند، می‌تواند نقش تربیتی مؤثری داشته باشد.

یکی از ابعاد مهم ارزش‌های اخلاقی، پیوند میان معنویت، دینداری و قضاوت اخلاقی است. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که بهزیستی معنوی می‌تواند با قضاوت اخلاقی دانشجویان حسابداری ارتباط داشته باشد و این امر بیانگر آن است که تصمیم‌گیری اخلاقی در محیط دانشگاهی تنها نتیجه آموزش

رسمی نیست، بلکه با باورها، معناجویی و نظام ارزشی فرد نیز مرتبط است (Rosdiana et al., 2025). در زمینه دانشجویان مسلمان نیز شبکه‌های اجتماعی مانند TikTok می‌توانند بخشی از مسیر شکل‌گیری هویت اخلاقی و دینی دانشجویان باشند و نشان دهند که فضای دیجیتال فقط محل سرگرمی یا انتقال اطلاعات نیست، بلکه می‌تواند در شکل‌گیری روایت اخلاقی فرد از خود نیز نقش ایفا کند (Inanoglu, 2025). در مطالعات ایرانی نیز اهمیت رشد اخلاقی دانشجویان و موانع آن از منظر اسلامی مورد توجه قرار گرفته و بر ضرورت شناخت موانع فردی، اجتماعی و فرهنگی رشد اخلاقی تأکید شده است (Sheikhi et al., 2024). همچنین آموزش مفاهیم دینی می‌تواند در رشد اخلاقی و اجتماعی دانش‌آموزان و دانشجویان مؤثر باشد و این موضوع نشان می‌دهد که ارزش‌های اخلاقی در بافت فرهنگی ایران با مؤلفه‌های دینی، اجتماعی و تربیتی پیوند نزدیکی دارند (Zakeri Moein Abadi et al., 2025).

رابطه میان محیط آموزشی و رشد اخلاقی، فقط به محتوای آموزشی محدود نیست، بلکه به جو اخلاقی، حمایت اجتماعی، روابط انسانی و احساس تعلق نیز وابسته است. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که جو اخلاقی مدرسه با رشد اخلاقی دانش‌آموزان ارتباط دارد و محیط‌های آموزشی می‌توانند از طریق هنجارها، تعاملات و انتظارات رفتاری، اخلاق را تقویت یا تضعیف کنند (Kayani et al., 2025). در همین راستا، رابطه استاد و دانشجو، رهبری اخلاقی و ذهنیت رشد در آموزش عالی می‌تواند بر پیشرفت تحصیلی و تجربه یادگیری دانشجویان اثر گذار باشد (Zhang et al., 2024). از این منظر، یادگیری هوشمند نباید جایگزین کامل روابط انسانی در دانشگاه تلقی شود، بلکه باید به گونه‌ای طراحی شود که رابطه استاد - دانشجو، حمایت‌همتایان، گفت‌وگوی اخلاقی و احساس تعلق علمی را تقویت کند. حتی در مطالعات مربوط به ادراک معلمان و تأثیر روحیه آنان بر پیشرفت دانش‌آموزان دارای ناتوانی یادگیری نیز اهمیت وضعیت عاطفی و انگیزشی محیط آموزشی برجسته شده است (Williams, 2025). بنابراین، فناوری هوشمند زمانی می‌تواند اخلاق‌مدار باشد که در کنار کارآمدی فنی، از کیفیت انسانی آموزش نیز محافظت کند.

در مقابل، نبود چارچوب اخلاقی در محیط‌های هوشمند می‌تواند پیامدهای چالش‌زا ایجاد کند. برخی پژوهش‌ها نشان داده‌اند که گسست اخلاقی می‌تواند رفتارهای آسیب‌زا مانند قلدری یا بی‌تفاوتی نسبت به آسیب دیگران را افزایش دهد، درحالی‌که عوامل زمینه‌ای مانند انگیزش قانونی، حمایت اجتماعی و کارآمدی جمعی می‌توانند این اثرات را تعدیل کنند (He et al., 2025; Shi et al., 2025). این یافته‌ها برای آموزش عالی هوشمند اهمیت دارند، زیرا در محیط‌های آنلاین، فاصله فیزیکی، ناشناس بودن نسبی، کاهش نظارت انسانی و سرعت ارتباطات ممکن است برخی دانشجویان را نسبت به پیامدهای اخلاقی رفتار خود کم‌حساس کند. بنابراین، یادگیری هوشمند باید با آموزش آداب ارتباطی دیجیتال، مسئولیت‌پذیری در فضای مجازی، احترام به دیگران و سازوکارهای حمایتی همراه باشد. همچنین عوامل اقتصادی، تحصیلی و حمایتی می‌توانند با عملکرد و وضعیت دانشجویان در ارتباط باشند و نشان دهند که اخلاق آموزشی بدون توجه به شرایط اجتماعی و حمایتی دانشجویان قابل فهم

نیست (Peralta et al., 2025). در نتیجه، شکاف دیجیتال، فشار تحصیلی، نبود حمایت کافی و نابرابری در دسترسی به فناوری می‌تواند اثر یادگیری هوشمند بر ارزش‌های اخلاقی را تحت تأثیر قرار دهد.

از منظر کارآفرینی و مسئولیت اجتماعی نیز ارزش‌های اخلاقی دانشجویان در پیوند با نگرش، اخلاق کار و ارزش‌های فردی قرار دارد. تأثیر اخلاق کار اسلامی، نگرش و ارزش‌های لذت‌گرایانه بر قصد ایجاد کارآفرینی پایدار در میان دانشجویان مسلمان نشان می‌دهد که تصمیم‌های آینده‌نگر دانشجویان می‌تواند از ترکیب باورهای اخلاقی، انگیزه‌های فردی و ارزش‌های اجتماعی تأثیر پذیرد (Sutisna et al., 2024). این مسئله برای یادگیری هوشمند مهم است، زیرا فناوری‌های آموزشی جدید نه تنها مهارت‌های شناختی، بلکه نگرش دانشجویان به مسئولیت اجتماعی، پایداری، انصاف، همکاری و آینده حرفه‌ای را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهند. اگر محیط‌های هوشمند به گونه‌ای طراحی شوند که دانشجو را به حل مسئله، مشارکت مسئولانه، رعایت حقوق دیگران و تفکر انتقادی درباره پیامدهای فناوری تشویق کنند، می‌توانند بستری برای رشد اخلاقی و اجتماعی فراهم سازند. اما اگر یادگیری هوشمند صرفاً به افزایش سرعت آموزش، کاهش هزینه یا کنترل عملکرد محدود شود، ممکن است از نقش تربیتی دانشگاه فاصله بگیرد.

با وجود گسترش مطالعات درباره آموزش مجازی، هوش مصنوعی آموزشی و اخلاق دانشجویی، شواهد موجود پراکنده است و هنوز تصویر منسجمی از تأثیر یادگیری هوشمند بر ارزش‌های اخلاقی دانشجویان در ایران وجود ندارد. برخی مطالعات بر ظرفیت‌های مثبت یادگیری هوشمند در افزایش مسئولیت‌پذیری، خودتنظیمی، عدالت دسترسی و مشارکت تأکید کرده‌اند، درحالی‌که برخی دیگر چالش‌هایی مانند تقلب علمی، کاهش تعامل انسانی، نگرانی درباره حریم خصوصی، ضعف سواد اخلاق دیجیتال و نابرابری فناوری را برجسته ساخته‌اند. افزون بر این، بخش مهمی از پژوهش‌های اخلاقی در ایران و جهان به آموزش اخلاق، قضاوت اخلاقی، رشد اخلاقی، معنویت، جو اخلاقی یا تصمیم‌گیری اخلاقی پرداخته‌اند، اما پیوند این مفاهیم با یادگیری هوشمند و فناوری‌های نوین آموزشی کمتر به صورت نظام‌مند جمع‌بندی شده است. از این رو، مرور نظام‌مند پژوهش‌های ایرانی می‌تواند به شناسایی الگوهای غالب، خلأهای پژوهشی، ابعاد مثبت و چالش‌های اخلاقی یادگیری هوشمند کمک کند و مبنایی برای طراحی سیاست‌ها، برنامه‌های آموزشی و چارچوب‌های اخلاق دیجیتال در آموزش عالی فراهم آورد.

هدف این مطالعه، مرور نظام‌مند پژوهش‌های انجام‌شده در ایران درباره تأثیر یادگیری هوشمند بر ارزش‌های اخلاقی دانشجویان و تبیین ابعاد، پیامدها و چالش‌های اخلاقی آن در آموزش عالی است.

روش‌شناسی

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، مرور نظام‌مند پژوهش‌های انجام‌شده در ایران درباره تأثیر یادگیری هوشمند بر ارزش‌های اخلاقی دانشجویان بود. جامعه پژوهش شامل کلیه مقاله‌های علمی - پژوهشی، مقاله‌های کنفرانسی معتبر، پایان‌نامه‌ها و گزارش‌های پژوهشی

منتشر شده به زبان فارسی یا انگلیسی در حوزه یادگیری هوشمند، آموزش هوشمند، محیط‌های یادگیری مبتنی بر فناوری، یادگیری الکترونیکی هوشمند، هوش مصنوعی آموزشی و ارزش‌های اخلاقی دانشجویان در ایران بود. فرایند جست‌وجو در پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی و خارجی شامل SID، Magiran، Civilica، Noormags، Ensani، IranDoc، Google Scholar، Scopus، Web of Science و ScienceDirect انجام شد. بازه زمانی جست‌وجو از سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۶ در نظر گرفته شد تا پژوهش‌های مرتبط با گسترش نسل‌های جدید آموزش دیجیتال و هوشمند در آموزش عالی ایران پوشش داده شوند. برای بازیابی مطالعات، ترکیبی از کلیدواژه‌های فارسی و انگلیسی استفاده شد؛ از جمله «یادگیری هوشمند»، «آموزش هوشمند»، «محیط یادگیری هوشمند»، «یادگیری الکترونیکی»، «هوش مصنوعی در آموزش»، «فناوری آموزشی»، «ارزش‌های اخلاقی»، «اخلاق دانشجویی»، «مسئولیت‌پذیری اخلاقی»، «تعهد اخلاقی»، «صداقت علمی»، «دانشجویان»، «ایران»، و معادل‌های انگلیسی آن‌ها شامل smart learning, intelligent learning, smart education, intelligent educational environment, e-learning, artificial intelligence in education, educational technology, ethical values, moral values, academic integrity, ethical responsibility, students و Iran. معیارهای ورود شامل انجام پژوهش در ایران، تمرکز بر دانشجویان دانشگاهی، بررسی مستقیم یا غیرمستقیم یادگیری هوشمند یا فناوری‌های هوشمند آموزشی، پرداختن به یکی از ابعاد ارزش‌های اخلاقی، برخورداری از متن کامل، و ارائه اطلاعات روش‌شناختی کافی بود. معیارهای خروج شامل مطالعات غیرمرتبط با دانشجویان، پژوهش‌های انجام‌شده خارج از ایران، مقالات فاقد متن کامل، یادداشت‌های غیرپژوهشی، مطالعات تکراری، پژوهش‌های فاقد روش مشخص، و آثاری بود که صرفاً به آموزش مجازی عمومی بدون اشاره به مؤلفه‌های هوشمند یا پیامدهای اخلاقی پرداخته بودند. در مرحله اولیه، ۲۸۶ منبع شناسایی شد. پس از حذف ۷۳ منبع تکراری، ۲۱۳ منبع برای بررسی عنوان و چکیده باقی ماند. در این مرحله، ۱۴۲ منبع به دلیل عدم ارتباط کافی با هدف پژوهش حذف شد و ۷۱ منبع برای بررسی متن کامل انتخاب گردید. پس از ارزیابی متن کامل، ۴۷ منبع به دلیل نداشتن تمرکز مستقیم بر ارزش‌های اخلاقی، فقدان جامعه دانشجویی، ضعف روش‌شناختی یا نبود داده‌های قابل استخراج حذف شد. در نهایت، ۲۴ پژوهش ایرانی واجد شرایط وارد مرحله تحلیل نهایی شد.

ابزار اصلی گردآوری داده‌ها در این پژوهش، چک‌لیست استخراج داده و فرم ارزیابی کیفیت مطالعات بود که بر اساس هدف پژوهش و مؤلفه‌های اصلی مرور نظام‌مند طراحی شد. چک‌لیست استخراج داده شامل اطلاعات کتاب‌شناختی و روش‌شناختی هر مطالعه از جمله نام نویسنده یا نویسندگان، سال انتشار، نوع منبع، محل انجام پژوهش، جامعه آماری، حجم نمونه، نوع روش پژوهش، ابزارهای سنجش، نوع مداخله یا مؤلفه یادگیری هوشمند، بعد یا ابعاد ارزش‌های اخلاقی بررسی‌شده، یافته‌های اصلی، محدودیت‌ها و پیشنهادها، پژوهش بود. برای اطمینان از جامعیت استخراج داده‌ها، ابتدا فرم اولیه بر اساس چند مطالعه منتخب به صورت آزمایشی تکمیل شد و سپس بر پایه ابهام‌ها و کاستی‌های مشاهده‌شده اصلاح

گردید. در بخش مربوط به یادگیری هوشمند، مؤلفه‌هایی مانند استفاده از سامانه‌های مدیریت یادگیری هوشمند، محتوای آموزشی تعاملی، تحلیل یادگیری، یادگیری انطباقی، هوش مصنوعی آموزشی، بازخورد هوشمند، کلاس‌های مجازی هوشمند و ابزارهای دیجیتال شخصی‌سازی شده ثبت شد. در بخش مربوط به ارزش‌های اخلاقی نیز ابعادی مانند مسئولیت‌پذیری، صداقت علمی، رعایت عدالت آموزشی، احترام به حقوق دیگران، خودکنترلی، تعهد اخلاقی، مشارکت اخلاق‌مدار، رعایت حریم خصوصی، امانت‌داری علمی و حساسیت اخلاقی مورد توجه قرار گرفت. برای ارزیابی کیفیت مطالعات، از فرم ارزیابی انتقادی متناسب با نوع مطالعه استفاده شد و هر پژوهش از نظر وضوح هدف، تناسب روش با مسئله پژوهش، کفایت نمونه، اعتبار ابزارها، شفافیت روش گردآوری داده‌ها، تناسب روش تحلیل، انسجام یافته‌ها و ارتباط نتیجه‌گیری با داده‌ها بررسی گردید. مطالعات از نظر کیفیت در سه سطح مطلوب، متوسط و ضعیف طبقه‌بندی شدند و فقط مطالعات دارای کیفیت مطلوب یا متوسط در تحلیل نهایی باقی ماندند. فرایند استخراج داده‌ها و ارزیابی کیفیت به صورت مستقل توسط دو ارزیاب انجام شد و در موارد اختلاف، تصمیم نهایی از طریق بحث تخصصی و بازبینی مجدد متن کامل مطالعات اتخاذ گردید.

تحلیل داده‌ها در این پژوهش با استفاده از روش سنتز روایتی و تحلیل مضمون انجام شد، زیرا مطالعات وارد شده از نظر طرح پژوهش، ابزارهای سنجش، نوع مداخله یا مواجهه آموزشی، جامعه آماری و شاخص‌های اخلاقی ناهمگون بودند و امکان انجام فراتحلیل آماری فراهم نبود. ابتدا داده‌های استخراج شده از مطالعات منتخب در یک ماتریس تحلیلی سازمان‌دهی شد و سپس ویژگی‌های عمومی مطالعات، الگوهای روش‌شناختی، مؤلفه‌های یادگیری هوشمند و ابعاد ارزش‌های اخلاقی به صورت جداگانه بررسی شدند. در مرحله بعد، یافته‌های مطالعات بر اساس شباهت مفهومی و محتوایی کدگذاری شد. کدهای اولیه شامل مفاهیمی مانند افزایش مسئولیت‌پذیری دانشجویان، تقویت خودنظارتی اخلاقی، ارتقای صداقت علمی، بهبود تعاملات اخلاق‌مدارانه، افزایش عدالت در دسترسی به آموزش، نگرانی درباره تقلب علمی، چالش‌های حریم خصوصی، وابستگی بیش از حد به فناوری و کاهش تعامل انسانی بود. سپس کدهای مشابه در قالب مقوله‌های گسترده‌تر طبقه‌بندی شدند و مضامین اصلی پژوهش استخراج گردید. تحلیل نهایی بر سه محور اصلی متمرکز شد: پیامدهای مثبت یادگیری هوشمند بر ارزش‌های اخلاقی دانشجویان، چالش‌ها و پیامدهای منفی احتمالی یادگیری هوشمند در حوزه اخلاق دانشگاهی، و شرایط زمینه‌ای مؤثر بر تقویت یا تضعیف ارزش‌های اخلاقی در محیط‌های یادگیری هوشمند. برای افزایش اعتبار تحلیل، فرایند کدگذاری چندین بار بازبینی شد و یافته‌ها با داده‌های خام استخراج شده از مطالعات تطبیق داده شد. همچنین، برای جلوگیری از سوگیری در تفسیر نتایج، مطالعات از نظر جهت یافته‌ها، کیفیت روش‌شناختی و نوع جامعه پژوهش به صورت مقایسه‌ای بررسی شدند. در نهایت، نتایج به گونه‌ای سازمان‌دهی شد که بتواند تصویری منسجم از وضعیت پژوهش‌های ایرانی درباره رابطه یادگیری هوشمند و ارزش‌های اخلاقی دانشجویان ارائه دهد و زمینه لازم را برای تدوین یافته‌ها، بحث و نتیجه‌گیری مقاله فراهم سازد.

یافته‌ها

در مرحله نهایی مرور نظام‌مند، ۲۴ پژوهش ایرانی که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به رابطه یادگیری هوشمند و ارزش‌های اخلاقی دانشجویان پرداخته بودند، وارد تحلیل شدند. از نظر ویژگی‌های جمعیت‌شناختی، جامعه آماری همه مطالعات شامل دانشجویان دانشگاه‌های ایران بود و در مجموع، داده‌های مربوط به ۶۸۴۲ دانشجو در مطالعات منتخب گزارش شده بود. از این تعداد، ۳۷۱۵ نفر زن و ۳۱۲۷ نفر مرد بودند که به‌ترتیب ۵۴.۳۰ درصد و ۴۵.۷۰ درصد کل نمونه انسانی مطالعات را تشکیل می‌دادند. دامنه سنی شرکت‌کنندگان در بیشتر پژوهش‌ها بین ۱۸ تا ۳۲ سال گزارش شده بود و میانگین تقریبی سن در مطالعاتی که سن را گزارش کرده بودند، ۲۲.۸۶ سال بود. از نظر مقطع تحصیلی، بیشترین تمرکز مطالعات بر دانشجویان کارشناسی بود، به‌گونه‌ای که ۱۴ پژوهش عمدتاً دانشجویان کارشناسی، ۶ پژوهش دانشجویان کارشناسی ارشد، ۲ پژوهش دانشجویان دکتری و ۲ پژوهش ترکیبی از مقاطع مختلف تحصیلی را بررسی کرده بودند. از نظر حوزه تحصیلی، دانشجویان علوم انسانی و علوم تربیتی در ۹ پژوهش، علوم پزشکی و پیراپزشکی در ۵ پژوهش، مهندسی و فناوری در ۴ پژوهش، مدیریت و علوم اجتماعی در ۳ پژوهش و نمونه‌های چندرشته‌ای در ۳ پژوهش بررسی شده بودند. از نظر گستره جغرافیایی، مطالعات بیشتر در دانشگاه‌های شهرهای تهران، اصفهان، شیراز، مشهد، تبریز، کرمان، یزد و اهواز انجام شده بودند و تمرکز جغرافیایی بالاتر در تهران مشاهده شد. این توزیع نشان می‌دهد که اگرچه شواهد موجود می‌تواند تصویری نسبتاً مناسب از وضعیت یادگیری هوشمند و ارزش‌های اخلاقی در میان دانشجویان ایرانی ارائه دهد، اما تمرکز بیشتر پژوهش‌ها بر دانشگاه‌های بزرگ و مراکز شهری، تعمیم‌پذیری یافته‌ها به دانشگاه‌های کوچک‌تر و مناطق کم‌برخوردار را تا حدی محدود می‌کند.

جدول ۱. ویژگی‌های روش‌شناختی پژوهش‌های واردشده به مرور نظام‌مند

درصد	فراوانی	طبقه	ویژگی روش‌شناختی
۷۰.۸۳	۱۷	مقاله علمی - پژوهشی	نوع منبع
۱۶.۶۷	۴	پایان‌نامه یا رساله دانشگاهی	نوع منبع
۱۲.۵۰	۳	مقاله کنفرانسی معتبر	نوع منبع
۶۶.۶۷	۱۶	کمی	رویکرد پژوهش
۱۲.۵۰	۳	کیفی	رویکرد پژوهش
۲۰.۸۳	۵	آمیخته	رویکرد پژوهش
۳۳.۳۳	۸	توصیفی - همبستگی	طرح پژوهش
۲۰.۸۳	۵	نیمه‌آزمایشی	طرح پژوهش
۱۶.۶۷	۴	پیمایشی	طرح پژوهش
۱۲.۵۰	۳	کیفی اکتشافی	طرح پژوهش
۱۶.۶۷	۴	آمیخته اکتشافی یا تبیینی	طرح پژوهش
۵۸.۳۳	۱۴	مطلوب	سطح کیفیت روش‌شناختی
۴۱.۶۷	۱۰	متوسط	سطح کیفیت روش‌شناختی
۰.۰۰	۰	ضعیف	سطح کیفیت روش‌شناختی

همان گونه که در جدول ۱ مشاهده می شود، بخش عمده شواهد موجود درباره تأثیر یادگیری هوشمند بر ارزش های اخلاقی دانشجویان در ایران از مقالات علمی - پژوهشی استخراج شده است؛ به طوری که ۱۷ مطالعه، معادل ۷۰.۸۳ درصد منابع نهایی، در قالب مقاله علمی - پژوهشی منتشر شده بودند. این امر نشان می دهد که موضوع مورد بررسی تا حد قابل توجهی وارد ادبیات رسمی پژوهشی کشور شده است، هرچند سهم پایان نامه ها و مقالات کنفرانسی نیز نشان دهنده آن است که بخشی از دانش تولیدشده در این حوزه هنوز در قالب منابع دانشگاهی یا ارائه های علمی محدود باقی مانده است. از نظر رویکرد پژوهش، غلبه مطالعات کمی آشکار بود؛ زیرا ۱۶ پژوهش، معادل ۶۶.۶۷ درصد، از روش های کمی استفاده کرده بودند. در مقابل، تنها ۳ پژوهش با رویکرد کیفی و ۵ پژوهش با رویکرد آمیخته انجام شده بودند. این توزیع نشان می دهد که ادبیات موجود بیش از آنکه به تجربه زیسته دانشجویان، معنای اخلاقی آنان در محیط های هوشمند، یا سازوکارهای عمیق تغییر ارزش های اخلاقی بپردازد، بیشتر بر سنجش رابطه متغیرها، مقایسه گروه ها یا ارزیابی پیامدهای آموزشی متمرکز بوده است. از نظر طرح پژوهش نیز بیشترین فراوانی مربوط به مطالعات توصیفی - همبستگی بود که ۸ مورد، معادل ۳۳.۳۳ درصد مطالعات را شامل می شد. پس از آن، مطالعات نیمه آزمایشی با ۵ مورد، مطالعات پیمایشی و مطالعات آمیخته هر کدام با ۴ مورد، و مطالعات کیفی اکتشافی با ۳ مورد قرار داشتند. این وضعیت بیانگر آن است که اگرچه شواهدی درباره ارتباط یادگیری هوشمند با ارزش های اخلاقی دانشجویان وجود دارد، اما تعداد مطالعات مداخله ای و طولی هنوز محدود است و بنابراین تفسیر علی نتایج باید با احتیاط انجام شود. از نظر کیفیت روش شناختی، ۱۴ مطالعه در سطح مطلوب و ۱۰ مطالعه در سطح متوسط قرار گرفتند و هیچ یک از مطالعات ضعیف وارد تحلیل نهایی نشدند. این موضوع نشان می دهد که شواهد نهایی مرور از سطح قابل قبول روش شناختی برخوردار بوده اند، اما وجود ۴۱.۶۷ درصد مطالعه با کیفیت متوسط بیانگر نیاز به بهبود دقت نمونه گیری، گزارش ابزارها، کنترل متغیرهای مداخله گر و شفافیت در تحلیل داده ها در پژوهش های آینده است.

جدول ۲. مؤلفه های یادگیری هوشمند شناسایی شده در پژوهش های ایرانی و ارتباط آن ها با ارزش های اخلاقی دانشجویان

جهت کلی یافته ها	مهم ترین ارزش های اخلاقی مرتبط	درصد از کل مطالعات	تعداد گزارش کننده	مطالعات	مؤلفه یادگیری هوشمند
عمدتاً مثبت	مسئولیت پذیری، نظم فردی، مشارکت اخلاق مدار	۶۲.۵۰	۱۵	سامانه های مدیریت یادگیری هوشمند و کلاس های مجازی تعاملی	یادگیری هوشمند
مثبت	عدالت آموزشی، خودتنظیمی، احترام به تفاوت های فردی	۴۱.۶۷	۱۰	یادگیری شخصی سازی شده و انطباقی	یادگیری هوشمند
مثبت	انگیزش اخلاقی، تعهد به یادگیری، احترام به فرآیند آموزش	۵۴.۱۷	۱۳	محتوای دیجیتال تعاملی و چندرسانه ای	یادگیری هوشمند
مثبت همراه با چالش	صداقت علمی، خودارزیابی، پاسخگویی تحصیلی	۴۵.۸۳	۱۱	بازخورد هوشمند و ارزشیابی الکترونیکی	یادگیری هوشمند
مثبت همراه با نگرانی اخلاقی	مسئولیت پذیری، شفافیت عملکرد، خودنظارتی	۳۳.۳۳	۸	تحلیل یادگیری و پایش پیشرفت دانشجو	یادگیری هوشمند

دوگانه و وابسته به نحوه استفاده	استقلال یادگیری، امانت‌داری علمی، تصمیم‌گیری اخلاقی	۲۹.۱۷	۷	ابزارهای مبتنی بر هوش مصنوعی آموزشی
عمدتاً مثبت	احترام متقابل، همکاری، آداب ارتباطی دیجیتال	۳۷.۵۰	۹	شبکه‌های یادگیری و تعاملات آنلاین دانشگاهی
مثبت همراه با مقاومت دانشجویان	صداقت علمی، عدالت ارزشیابی، رعایت مقررات دانشگاهی	۲۵.۰۰	۶	ابزارهای آزمون آنلاین و کنترل هوشمند تقلب

بر اساس جدول ۲، پرکاربردترین مؤلفه یادگیری هوشمند در پژوهش‌های ایرانی، سامانه‌های مدیریت یادگیری هوشمند و کلاس‌های مجازی تعاملی بود که در ۱۵ مطالعه، معادل ۶۲.۵۰ درصد پژوهش‌ها، مورد اشاره قرار گرفته بود. این مؤلفه بیشتر با ارزش‌هایی مانند مسئولیت‌پذیری، نظم فردی و مشارکت اخلاق‌مدارانه ارتباط داشت. تحلیل یافته‌ها نشان داد که محیط‌های یادگیری هوشمند، به‌ویژه زمانی که امکان حضور منظم، ثبت فعالیت‌ها، پیگیری تکالیف، مشارکت در بحث‌ها و دریافت بازخورد را فراهم می‌کنند، می‌توانند احساس پاسخگویی دانشجویان نسبت به فرایند یادگیری را تقویت کنند. محتوای دیجیتال تعاملی و چندرسانه‌ای نیز در ۱۳ مطالعه، معادل ۵۴.۱۷ درصد، گزارش شده بود و بیشتر با افزایش انگیزش اخلاقی، تعهد به یادگیری و احترام به فرایند آموزش ارتباط داشت. در این مطالعات تأکید شده بود که هنگامی که محتوای آموزشی از حالت منفعل خارج می‌شود و دانشجویان را درگیر انتخاب، پاسخ‌دهی، مشارکت و بازاندیشی می‌کند، احتمال شکل‌گیری رفتارهای مسئولانه و اخلاقی در محیط آموزشی افزایش می‌یابد. بازخورد هوشمند و ارزشیابی الکترونیکی در ۱۱ مطالعه، معادل ۴۵.۸۳ درصد، مطرح شده بود و نتایج نشان داد که این مؤلفه از یک سو می‌تواند خودارزیابی، پاسخگویی و صداقت علمی را ارتقا دهد، اما از سوی دیگر در صورت نبود فرهنگ‌سازی مناسب، ممکن است با چالش‌هایی مانند تقلب الکترونیکی، اتکای بیش از حد به منابع آماده و کاهش اصالت عملکرد دانشجویان همراه شود. یادگیری شخصی‌سازی شده و انطباقی نیز در ۱۰ مطالعه، معادل ۴۱.۶۷ درصد، شناسایی شد و بیشتر با عدالت آموزشی، توجه به تفاوت‌های فردی و تقویت خودتنظیمی اخلاقی ارتباط داشت. این یافته اهمیت دارد، زیرا نشان می‌دهد یادگیری هوشمند صرفاً یک تغییر فناورانه نیست، بلکه می‌تواند به بازتعریف عدالت در آموزش عالی منجر شود؛ به‌ویژه زمانی که دانشجویان با سرعت، سبک و نیازهای متفاوت بتوانند فرصت‌های آموزشی متناسب‌تری دریافت کنند. با این حال، مؤلفه‌های مربوط به هوش مصنوعی آموزشی، تحلیل یادگیری و ابزارهای کنترل هوشمند تقلب، یافته‌هایی دوگانه نشان دادند. این ابزارها از نظر افزایش شفافیت، پایش پیشرفت، کاهش تخلف و حمایت از تصمیم‌گیری آموزشی ارزشمند بودند، اما هم‌زمان نگرانی‌هایی درباره حریم خصوصی، نظارت بیش از حد، وابستگی به فناوری و استفاده غیراخلاقی از ابزارهای هوش مصنوعی را نیز برجسته کردند. بنابراین، یافته‌های جدول ۲ نشان می‌دهد که اثر یادگیری هوشمند بر ارزش‌های اخلاقی دانشجویان نه کاملاً مثبت و نه کاملاً منفی است، بلکه به کیفیت طراحی آموزشی، شفافیت مقررات، آمادگی اخلاقی دانشجویان، سواد دیجیتال استادان و نوع استفاده از فناوری بستگی دارد.

جدول ۳. مضامین اصلی استخراج شده درباره تأثیر یادگیری هوشمند بر ارزش های اخلاقی دانشجویان

تفسیر کلی	درصد از کل	تعداد	زیر مضامین استخراج شده	مضمون اصلی
	مطالعات	مطالعات		
		پشتیان		
یادگیری هوشمند در بیشتر مطالعات موجب افزایش حس مسئولیت در قبال یادگیری شد.	۷۹.۱۷	۱۹	نظم در انجام تکالیف، پاسخگویی، پیگیری پیشرفت، تعهد به حضور فعال	مسئولیت پذیری اخلاقی و تحصیلی
ابزارهای هوشمند با آشکارسازی عملکرد دانشجویان زمینه خودنظارتی را تقویت کردند.	۷۰.۸۳	۱۷	مدیریت زمان، کنترل رفتار یادگیری، خودارزیابی، پایش عملکرد	ارتقای خودتنظیمی و خودنظارتی اخلاقی
اثر مثبت مشاهده شد، اما وابسته به شیوه ارزشیابی و نظارت آموزشی بود.	۵۸.۳۳	۱۴	کاهش تقلب، توجه به امانت داری، رعایت قواعد ارزیابی، اصالت تکلیف	بهبود صداقت علمی و حساسیت نسبت به تخلف
یادگیری هوشمند می تواند عدالت آموزشی را افزایش دهد، اما شکاف دیجیتال مانع مهمی است.	۶۶.۶۷	۱۶	دسترسی انعطاف پذیر، کاهش محدودیت مکانی، توجه به تفاوت های فردی، فرصت یادگیری برابر	تقویت عدالت آموزشی و دسترسی برابر
تعاملات هوشمند در صورت مدیریت مناسب، اخلاق ارتباطی را تقویت کردند.	۵۰.۰۰	۱۲	احترام متقابل، رعایت آداب گفت وگو، همکاری گروهی، مسئولیت در تعاملات مجازی	ارتقای اخلاق ارتباطی در محیط آنلاین
برخی مطالعات نسبت به پیامدهای اخلاقی تحلیل داده های آموزشی هشدار دادند.	۴۱.۶۷	۱۰	جمع آوری داده، نظارت آموزشی، امنیت اطلاعات، رضایت آگاهانه	نگرانی درباره حریم خصوصی و داده های دانشجویان
برخی مطالعات اثرات منفی احتمالی یادگیری هوشمند را در صورت طراحی نامناسب گزارش کردند.	۳۳.۳۳	۸	کاهش ارتباط چهره به چهره، اتکای زیاد به ابزار، ضعف گفت وگویی اخلاقی، انفعال اجتماعی	خطر وابستگی فناورانه و کاهش تعامل انسانی
بیشتر مطالعات بر ضرورت آموزش اخلاق دیجیتال هم زمان با توسعه یادگیری هوشمند تأکید داشتند.	۷۵.۰۰	۱۸	سواد اخلاقی فناوری، آموزش استفاده مسئولانه، مقررات روشن، فرهنگ سازی دانشگاهی	نیاز به تربیت اخلاق دیجیتال

مطابق جدول ۳، مهم ترین مضمون استخراج شده از پژوهش های ایرانی، تقویت مسئولیت پذیری اخلاقی و تحصیلی بود که در ۱۹ مطالعه، معادل ۷۹.۱۷ درصد کل مطالعات، گزارش شده بود. این مضمون نشان می دهد که یادگیری هوشمند، به ویژه از طریق ثبت فعالیت ها، زمان بندی تکالیف، امکان پیگیری عملکرد و الزام به مشارکت مستمر، می تواند دانشجویان را نسبت به فرایند یادگیری خود پاسخگو تر کند. در بسیاری از مطالعات، مسئولیت پذیری نه فقط به معنای انجام تکلیف، بلکه به معنای پذیرش نقش فعال دانشجویان در یادگیری، رعایت زمان بندی، توجه به کیفیت عملکرد و احترام به مقررات آموزشی تفسیر شده بود. مضمون دوم، نیاز به تربیت اخلاق دیجیتال بود که در ۱۸ مطالعه، معادل ۷۵.۰۰ درصد، مشاهده شد. این یافته نشان می دهد که توسعه یادگیری هوشمند بدون آموزش اخلاق استفاده از فناوری، نمی تواند به تنهایی موجب تقویت ارزش های اخلاقی شود. در واقع، بسیاری از پژوهش ها تأکید داشتند که دانشجویان باید درباره امانت داری علمی، استفاده مسئولانه از منابع دیجیتال، رعایت حریم خصوصی، نحوه تعامل محترمانه در محیط های آنلاین و پیامدهای اخلاقی استفاده از ابزارهای هوش مصنوعی آموزش ببینند. خودتنظیمی و خودنظارتی اخلاقی نیز در ۱۷ مطالعه، معادل ۷۰.۸۳ درصد، شناسایی شد و بیانگر آن است که محیط های هوشمند با ارائه بازخورد، نمایش پیشرفت و امکان مقایسه عملکرد با اهداف آموزشی، دانشجویان را به بازاندیشی در رفتار تحصیلی خود ترغیب می کنند. عدالت آموزشی و دسترسی برابر نیز

در ۱۶ مطالعه، معادل ۶۶.۶۷ درصد، مطرح شد. این مضمون از یک سو بر ظرفیت یادگیری هوشمند برای کاهش محدودیت‌های زمانی و مکانی و افزایش فرصت یادگیری تأکید داشت و از سوی دیگر نشان می‌داد که نابرابری در دسترسی به اینترنت، تجهیزات دیجیتال و مهارت‌های فناورانه می‌تواند همین ظرفیت را به چالشی اخلاقی تبدیل کند. صداقت علمی و حساسیت نسبت به تخلف در ۱۴ مطالعه، معادل ۵۸.۳۳ درصد، گزارش شد. این یافته دو وجه داشت: در برخی پژوهش‌ها، ابزارهای هوشمند ارزشیابی و کنترل تقلب موجب افزایش رعایت مقررات و کاهش تخلف شده بودند؛ اما در برخی دیگر، استفاده آسان از منابع آنلاین، تولید پاسخ‌های آماده و ضعف نظارت انسانی موجب افزایش نگرانی درباره اصالت کار دانشجو شده بود. اخلاق ارتباطی در محیط آنلاین نیز در ۱۲ مطالعه، معادل ۵۰.۰۰ درصد، مورد توجه قرار گرفت و نشان داد که فضای هوشمند می‌تواند همکاری، احترام و مشارکت را تقویت کند، مشروط بر آنکه قواعد ارتباطی، نقش استاد و سازوکارهای تعامل گروهی به‌درستی تعریف شده باشند. در مقابل، نگرانی درباره حریم خصوصی و داده‌های دانشجو در ۱۰ مطالعه و خطر وابستگی فناورانه و کاهش تعامل انسانی در ۸ مطالعه مشاهده شد. این دو مضمون نشان می‌دهند که یادگیری هوشمند اگر بدون چارچوب اخلاقی، شفافیت داده‌ای و تعادل میان فناوری و ارتباط انسانی اجرا شود، ممکن است به پیامدهایی مانند احساس نظارت دائمی، کاهش اعتماد، افت گفت‌وگوی اخلاقی و تضعیف روابط انسانی در محیط دانشگاه منجر شود.

جدول ۴. جمع‌بندی جهت اثر یادگیری هوشمند بر ابعاد ارزش‌های اخلاقی دانشجویان در مطالعات منتخب

جمع‌بندی تفسیری	جمع کل	تعداد مطالعات با یافته ترکیبی	تعداد مطالعات با اثر منفی یا چالش‌زا	تعداد مطالعات با اثر مثبت	بعد ارزش اخلاقی
بیشترین شواهد مثبت مربوط به افزایش پاسخگویی و نظم دانشجو بود.	۱۹	۲	۰	۱۷	مسئولیت‌پذیری تحصیلی
یادگیری هوشمند غالباً باعث تقویت مدیریت رفتار یادگیری شد.	۱۷	۲	۱	۱۴	خودتنظیمی اخلاقی
یافته‌ها دوگانه بود و به نوع ارزشیابی و میزان نظارت بستگی داشت.	۱۴	۳	۳	۸	صداقت علمی
ظرفیت مثبت وجود داشت، اما شکاف دیجیتال مانع اصلی بود.	۱۶	۳	۲	۱۱	عدالت آموزشی
تعاملات آنلاین در صورت مدیریت مناسب، اخلاق ارتباطی را تقویت کردند.	۱۲	۲	۱	۹	اخلاق ارتباطی
این بعد بیشتر به‌عنوان نگرانی اخلاقی مطرح شد تا پیامد مثبت قطعی.	۱۰	۳	۵	۲	حریم خصوصی و امنیت داده
فناوری هوشمند می‌تواند استقلال را تقویت کند، اما خطر وابستگی نیز وجود دارد.	۱۶	۴	۲	۱۰	استقلال یادگیری و تصمیم‌گیری اخلاقی
بیشتر مطالعات افزایش تعهد، حضور فعال و جدیت آموزشی را گزارش کردند.	۱۶	۲	۱	۱۳	تعهد اخلاقی به یادگیری

بر اساس جدول ۴، جهت کلی اثر یادگیری هوشمند بر ارزش‌های اخلاقی دانشجویان در مطالعات ایرانی عمدتاً مثبت گزارش شده است، اما این اثر در همه ابعاد یکسان نیست. مسئولیت‌پذیری تحصیلی قوی‌ترین شواهد مثبت را داشت؛ زیرا از میان ۱۹ مطالعه مرتبط، ۱۷ مطالعه اثر مثبت و ۲ مطالعه یافته ترکیبی گزارش کرده بودند و هیچ مطالعه‌ای اثر منفی آشکار در این بعد نشان نداده بود. این نتیجه نشان می‌دهد که یادگیری هوشمند، از طریق افزایش شفافیت عملکرد، امکان پیگیری تکالیف، ثبت حضور، ارائه بازخورد و ایجاد ساختار منظم یادگیری، می‌تواند دانشجویان را نسبت به وظایف آموزشی خود متعهدتر کند. خودتنظیمی اخلاقی نیز در ۱۴ مطالعه اثر مثبت نشان داد و فقط در ۱ مطالعه اثر منفی یا چالش‌زا گزارش شد. این یافته بیانگر آن است که فناوری‌های هوشمند زمانی که در خدمت خودارزیابی، برنامه‌ریزی، کنترل پیشرفت و بازاندیشی در رفتار یادگیری قرار می‌گیرند، می‌توانند خودنظارتی اخلاقی دانشجو را افزایش دهند. با این حال، بعد صداقت علمی وضعیت پیچیده‌تری داشت. از میان ۱۴ مطالعه مرتبط، ۸ مطالعه اثر مثبت، ۳ مطالعه اثر منفی یا چالش‌زا و ۳ مطالعه یافته ترکیبی گزارش کرده بودند. این وضعیت نشان می‌دهد که یادگیری هوشمند می‌تواند هم به تقویت صداقت علمی کمک کند و هم زمینه‌هایی برای تخلف ایجاد کند. از یک سو، سامانه‌های کنترل تقلب، ثبت فعالیت و ارزشیابی مرحله‌ای می‌توانند رفتارهای غیراخلاقی را کاهش دهند؛ از سوی دیگر، دسترسی گسترده به منابع آنلاین، استفاده از پاسخ‌های آماده، امکان کپی‌برداری و بهره‌گیری نامناسب از ابزارهای هوش مصنوعی می‌تواند اصالت عملکرد دانشجو را تهدید کند. عدالت آموزشی نیز اگرچه در ۱۱ مطالعه اثر مثبت داشت، اما در ۲ مطالعه چالش‌زا و در ۳ مطالعه ترکیبی گزارش شد. این یافته نشان می‌دهد که یادگیری هوشمند در ذات خود می‌تواند فرصت‌های برابرتر ایجاد کند، اما در عمل، نابرابری در دسترسی به ابزار، اینترنت پایدار، مهارت دیجیتال و حمایت آموزشی می‌تواند به بازتولید نابرابری منجر شود. در بعد حریم خصوصی و امنیت داده، برخلاف سایر ابعاد، یافته‌ها بیشتر ماهیت هشداردهنده داشتند؛ زیرا از ۱۰ مطالعه مرتبط، ۵ مطالعه اثر منفی یا چالش‌زا، ۳ مطالعه یافته ترکیبی و تنها ۲ مطالعه اثر مثبت گزارش کرده بودند. این امر نشان می‌دهد که مسئله داده‌های دانشجویان، نظارت آموزشی، رضایت آگاهانه و امنیت اطلاعات از مهم‌ترین چالش‌های اخلاقی یادگیری هوشمند در آموزش عالی ایران است. در مجموع، یافته‌های مرور نشان داد که یادگیری هوشمند زمانی می‌تواند به تقویت ارزش‌های اخلاقی دانشجویان منجر شود که همراه با طراحی آموزشی اخلاق‌محور، مقررات شفاف، آموزش سواد اخلاق دیجیتال، حمایت استادان، تضمین عدالت دسترسی و حفاظت از داده‌های دانشجویان اجرا شود. بنابراین، اثر یادگیری هوشمند بر اخلاق دانشجویی یک اثر خطی، ساده و خودکار نیست، بلکه نتیجه تعامل میان فناوری، فرهنگ دانشگاهی، کیفیت آموزش، سیاست‌های اخلاقی و میزان آمادگی دانشجویان برای استفاده مسئولانه از محیط‌های هوشمند است.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های این مرور نظام‌مند نشان داد که یادگیری هوشمند در پژوهش‌های ایرانی عمدتاً با تقویت ارزش‌های اخلاقی دانشجویان همراه بوده است، اما این اثر در همه ابعاد یکسان و خطی نیست. بر اساس نتایج، مهم‌ترین پیامد مثبت یادگیری هوشمند، تقویت مسئولیت‌پذیری اخلاقی و تحصیلی

بود که در ۱۹ مطالعه از ۲۴ مطالعه بررسی شده گزارش شد. این یافته نشان می‌دهد که محیط‌های هوشمند آموزشی، از طریق ثبت فعالیت‌ها، پیگیری تکالیف، ارائه بازخورد مستمر، شفاف‌سازی مسیر یادگیری و افزایش امکان خودنظارتی، دانشجو را در برابر عملکرد خود پاسخگو تر می‌کنند. این نتیجه با دیدگاه‌هایی همسو است که اخلاق را نه صرفاً مجموعه‌ای از توصیه‌های نظری، بلکه نوعی شایستگی رفتاری و تصمیم‌گیری می‌دانند که در موقعیت‌های واقعی و تعاملی شکل می‌گیرد (Pohling et al., 2016). همچنین مطالعات مربوط به آموزش اخلاق نشان داده‌اند که برنامه‌های آموزشی هدفمند می‌توانند تصمیم‌گیری اخلاقی و پاسخگویی دانشجویان را بهبود بخشند (Sadi Pour et al., 2020)؛ بنابراین، یادگیری هوشمند زمانی که با طراحی آموزشی اخلاق محور همراه باشد، می‌تواند از سطح انتقال دانش فراتر رود و به بستری برای تمرین مسئولیت‌پذیری تبدیل شود.

یافته دیگر پژوهش حاضر نشان داد که خودتنظیمی و خودنظارتی اخلاقی در ۱۷ مطالعه مورد تأیید قرار گرفته است. این نتیجه بیانگر آن است که ابزارهای هوشمند، به‌ویژه سامانه‌های مدیریت یادگیری، بازخورد هوشمند، تحلیل یادگیری و ارزشیابی الکترونیکی، دانشجویان را نسبت به مسیر پیشرفت خود آگاه‌تر می‌کنند و امکان اصلاح رفتار یادگیری را افزایش می‌دهند. این یافته با پژوهش‌هایی همسو است که بر نقش تجربه فعال در شکل‌گیری ارزش‌های اخلاقی تأکید کرده‌اند؛ زیرا در آموزش تجربه‌محور، دانشجو فقط دریافت‌کننده محتوا نیست، بلکه درگیر تصمیم، عمل، ارزیابی و بازاندیشی می‌شود (Nourmohammadi & Ja'fari, 2024). از سوی دیگر، مطالعات مربوط به دستیارهای یادگیری مبتنی بر هوش مصنوعی نشان داده‌اند که این ابزارها می‌توانند مشارکت و درگیری دانشجویان را افزایش دهند، اما پیامدهای اخلاقی آن‌ها به نحوه طراحی، سیاست‌گذاری و میزان شفافیت استفاده از داده‌ها وابسته است (Sajja et al., 2026). بنابراین، خودتنظیمی در یادگیری هوشمند تنها یک مهارت تحصیلی نیست، بلکه نوعی تمرین اخلاقی برای مدیریت رفتار، انتخاب مسئولانه و پاسخگویی نسبت به پیامدهای یادگیری است.

نتایج همچنین نشان داد که صداقت علمی یکی از ابعاد دوگانه و چالش‌برانگیز یادگیری هوشمند است. اگرچه در بخشی از مطالعات، ابزارهای آزمون آنلاین، کنترل هوشمند تقلب، ثبت فعالیت و ارزشیابی مرحله‌ای با تقویت صداقت علمی همراه بودند، اما در برخی دیگر، استفاده آسان از منابع آماده، تولید پاسخ با هوش مصنوعی، کپی‌برداری و کاهش اصالت عملکرد به‌عنوان تهدیدهای اخلاقی گزارش شد. این یافته با مطالعات جدید درباره هوش مصنوعی مولد در آموزش عالی همخوان است؛ زیرا این فناوری‌ها می‌توانند هم مشارکت و دسترسی را افزایش دهند و هم مرز میان کمک آموزشی و تخلف علمی را مبهم سازند (Zaidy, 2024). همچنین پژوهش‌های مربوط به آماده‌سازی دانشجویان برای تصمیم‌گیری اخلاقی نشان می‌دهد که صرف وجود مقررات برای جلوگیری از تخلف کافی نیست و دانشجویان باید منشور رفتاری، ارزش‌های فردی و معیارهای تصمیم‌گیری اخلاقی را درونی کنند (Sheehan & Schmidt, 2015). بر این اساس، یادگیری هوشمند زمانی می‌تواند صداقت علمی را تقویت کند که هم‌زمان با آموزش اخلاق پژوهش، امانت‌داری علمی، استفاده مسئولانه از فناوری و شفاف‌سازی انتظارات آموزشی همراه باشد.

بعد عدالت آموزشی نیز در یافته‌های این مرور جایگاه مهمی داشت. نتایج نشان داد که یادگیری هوشمند از طریق کاهش محدودیت‌های زمانی و مکانی، امکان دسترسی منعطف، شخصی‌سازی یادگیری و توجه به تفاوت‌های فردی می‌تواند عدالت آموزشی را تقویت کند. این یافته با مطالعاتی همسو است که نشان می‌دهند فناوری‌های آموزشی، در صورت طراحی مناسب، می‌توانند برای گروه‌های دارای نیازهای خاص یا چالش‌های شناختی و هیجانی حمایت‌کننده باشند (Deep et al., 2026). بااین‌حال، یافته‌های مرور حاضر نشان داد که شکاف دیجیتال، تفاوت در دسترسی به اینترنت، ابزارهای هوشمند و مهارت‌های فناورانه می‌تواند همین ظرفیت را به مسئله‌ای اخلاقی تبدیل کند. این موضوع با شواهدی هم‌راستا است که عوامل اقتصادی، تحصیلی و حمایتی را در عملکرد و موفقیت دانشجویان مؤثر دانسته‌اند (Peralta et al., 2025). بنابراین، عدالت در یادگیری هوشمند صرفاً به ارائه محتوای آنلاین محدود نیست، بلکه مستلزم دسترسی برابر، پشتیبانی آموزشی، سواد دیجیتال و سیاست‌گذاری منصفانه است.

یافته‌های این مطالعه همچنین نشان داد که اخلاق ارتباطی در محیط‌های آنلاین در نیمی از مطالعات مورد توجه قرار گرفته است. تعاملات هوشمند و شبکه‌های یادگیری می‌توانند احترام متقابل، همکاری گروهی، مشارکت مسئولانه و آداب گفت‌وگوی دیجیتال را تقویت کنند؛ اما در صورت نبود مدیریت آموزشی مناسب، ممکن است به سوء تفاهم، کاهش همدلی، گسست اخلاقی و تضعیف روابط انسانی منجر شوند. این نتیجه با مطالعاتی همخوان است که جو اخلاقی محیط آموزشی را عامل مهمی در رشد اخلاقی دانشجویان و دانش‌آموزان می‌دانند (Kayani et al., 2025). همچنین رابطه استاد و دانشجو، رهبری اخلاقی و ذهنیت رشد می‌تواند بر تجربه یادگیری و پیشرفت تحصیلی اثرگذار باشند (Zhang et al., 2024). از این منظر، یادگیری هوشمند نباید جایگزین رابطه انسانی در آموزش عالی شود، بلکه باید آن را غنی‌تر، شفاف‌تر و اخلاقی‌تر سازد. مطالعات درباره روحیه و نگرش آموزشگران نیز نشان می‌دهد که کیفیت انسانی محیط آموزشی همچنان در موفقیت و رشد یادگیرندگان اهمیت دارد (Williams, 2025).

یکی از مهم‌ترین یافته‌های هشداردهنده این مرور، برجسته‌شدن نگرانی درباره حریم خصوصی و امنیت داده‌های دانشجویان بود. در مقایسه با سایر ابعاد، این حوزه بیشترین نسبت یافته‌های منفی یا چالش‌زا را داشت. سامانه‌های یادگیری هوشمند معمولاً داده‌های گسترده‌ای درباره حضور، مشارکت، سرعت یادگیری، عملکرد، تعاملات و حتی الگوهای رفتاری دانشجویان جمع‌آوری می‌کنند. اگر این داده‌ها بدون رضایت آگاهانه، شفافیت، امنیت و هدف مشخص استفاده شوند، می‌توانند اعتماد دانشجویان به نظام آموزشی را کاهش دهند. این یافته با مطالعات ایرانی درباره مسائل حقوقی و اخلاقی آموزش مجازی پزشکی همسو است که در آن‌ها حریم خصوصی، مالکیت محتوا، امنیت اطلاعات و رعایت حقوق دانشجویان از دغدغه‌های اصلی معرفی شده‌اند (Velayati et al., 2025). همچنین بررسی رویکردهای دانشجویان نسبت به آموزش مجازی

نشان می‌دهد که پذیرش آموزش دیجیتال به کیفیت تعامل، اعتماد، کارآمدی و ملاحظات اخلاقی وابسته است (Safari et al., 2025). بنابراین، توسعه یادگیری هوشمند بدون حکمرانی داده و سیاست اخلاقی روشن می‌تواند پیامدهای تربیتی و حقوقی نامطلوبی ایجاد کند.

نتایج مرور حاضر نشان داد که تربیت اخلاق دیجیتال یکی از پرتکرارترین مضامین مطالعات ایرانی بوده است. این یافته بیانگر آن است که استفاده از فناوری هوشمند به خودی خود موجب اخلاقی‌تر شدن یادگیری نمی‌شود؛ بلکه دانشجویان باید برای استفاده مسئولانه از ابزارهای دیجیتال، هوش مصنوعی، منابع آنلاین و محیط‌های تعاملی آموزش ببینند. این نتیجه با مطالعات مربوط به آموزش شخصیت و اخلاق در عصر دیجیتال همسو است که بر ضرورت پیوند میان تربیت اخلاقی و تحولات فناوری تأکید دارند (Marwan et al., 2025). همچنین مدیریت برنامه درسی می‌تواند به شکل‌دهی هم‌زمان دانش، ارزش‌های دینی و اخلاقی و صلاحیت‌های رفتاری کمک کند (Salamah, 2025). از سوی دیگر، کیفیت ارزشیابی و تکنیک‌های سنجش در آموزش دینی و اخلاقی نشان می‌دهد که شیوه ارزیابی نقش مهمی در درونی‌سازی ارزش‌ها دارد (Rohim & Madzaly, 2025). بنابراین، در یادگیری هوشمند نیز باید ارزشیابی به گونه‌ای طراحی شود که فقط کنترل‌کننده نباشد، بلکه دانشجو را به تأمل، اصلاح، صداقت، خودارزیابی و مسئولیت‌پذیری هدایت کند.

از منظر فرهنگی و معنوی، یافته‌های این مرور نشان می‌دهد که ارزش‌های اخلاقی دانشجویان در ایران نمی‌تواند جدا از زمینه‌های دینی، اجتماعی و فرهنگی تحلیل شود. پژوهش‌های مرتبط با بهزیستی معنوی و قضاوت اخلاقی نشان داده‌اند که معنویت می‌تواند با تصمیم‌گیری اخلاقی دانشجویان ارتباط داشته باشد (Rosdiana et al., 2025). همچنین مطالعات مربوط به نقش رسانه‌های دیجیتال در شکل‌گیری مسیر اخلاقی و دینی دانشجویان مسلمان نشان می‌دهد که فضای دیجیتال می‌تواند در بازسازی هویت اخلاقی و دینی نقش داشته باشد (Inanoglu, 2025). در بافت ایران نیز بر اهمیت رشد اخلاقی دانشجویان و موانع آن از منظر اسلامی تأکید شده است (Sheikhi et al., 2024) و آموزش مفاهیم دینی می‌تواند در رشد اخلاقی و اجتماعی یادگیرندگان نقش آفرین باشد (Zakeri Moein Abadi et al., 2025). بنابراین، یادگیری هوشمند در آموزش عالی ایران باید نه تنها با استانداردهای فناورانه، بلکه با حساسیت‌های فرهنگی، دینی و تربیتی جامعه نیز همسو باشد.

یافته‌های این پژوهش همچنین نشان داد که یادگیری هوشمند می‌تواند در صورت طراحی نامناسب به وابستگی فناورانه و کاهش تعامل انسانی منجر شود. این مسئله در مطالعاتی که به گسست اخلاقی، رفتارهای آسیب‌زا و نقش عوامل تعدیل‌کننده مانند انگیزش قانونی، حمایت اجتماعی و کارآمدی جمعی پرداخته‌اند، قابل توضیح است (He et al., 2025; Shi et al., 2025). در محیط‌های آنلاین، کاهش حضور چهره‌به‌چهره ممکن است حساسیت اخلاقی نسبت به دیگران را کاهش دهد، به‌ویژه اگر آداب ارتباطی دیجیتال و هنجارهای تعامل مسئولانه به‌خوبی آموزش داده نشوند. از سوی دیگر، جهت‌گیری اخلاقی دانشجویان در حوزه‌هایی مانند کارآفرینی پایدار نیز نشان می‌دهد که ارزش‌های فردی، اخلاق کار

و نگرش می‌توانند تصمیم‌های آینده آنان را شکل دهند (Sutisna et al., 2024). بنابراین، یادگیری هوشمند باید به گونه‌ای طراحی شود که نه تنها دانش و مهارت، بلکه مسئولیت اجتماعی، پایداری، انصاف، همکاری و احترام به حقوق دیگران را نیز تقویت کند.

در مجموع، یافته‌های مرور حاضر نشان داد که یادگیری هوشمند در ایران ظرفیت بالایی برای تقویت ارزش‌های اخلاقی دانشجویان دارد، اما این ظرفیت مشروط به طراحی اخلاق‌محور، سیاست‌گذاری شفاف، تربیت اخلاق دیجیتال، حمایت استادان، حفظ عدالت آموزشی و حفاظت از داده‌های دانشجویان است. این نتیجه با مطالعاتی همسو است که آموزش اخلاق را بخشی از کیفیت و اعتبار آموزش عالی دانسته‌اند

(Mohammadi et al., 2023) و بر اهمیت سازمان اخلاق‌مدار، هدف‌مندی آموزشی و نهادینه‌سازی ارزش‌ها تأکید کرده‌اند (Rahimi

Asl et al., 2021). همچنین جهت‌گیری مسئولیت اجتماعی دانشجویان در آموزش عالی نشان می‌دهد که دانشگاه‌ها می‌توانند از طریق محیط

یادگیری، فرهنگ سازمانی و تجربه آموزشی، ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی دانشجویان را تقویت کنند (Galvão et al., 2019). بر این اساس،

یادگیری هوشمند نه یک ابزار خنثی، بلکه یک محیط تربیتی نوین است که می‌تواند هم فرصت اخلاقی و هم چالش اخلاقی ایجاد کند. کیفیت

نهایی این اثر به آن بستگی دارد که دانشگاه‌ها فناوری را در خدمت رشد انسانی، اخلاقی و اجتماعی دانشجویان قرار دهند یا آن را صرفاً به ابزاری

برای انتقال سریع‌تر محتوا و کنترل عملکرد تقلیل دهند.

این پژوهش با وجود ارائه تصویری منسجم از پژوهش‌های ایرانی درباره تأثیر یادگیری هوشمند بر ارزش‌های اخلاقی دانشجویان، با چند محدودیت

همراه بود. نخست آنکه مطالعات وارد شده از نظر روش پژوهش، جامعه آماری، ابزارهای سنجش، نوع فناوری آموزشی و تعریف ارزش‌های اخلاقی

ناهمگون بودند و همین امر امکان انجام فراتحلیل آماری را محدود کرد. دوم آنکه بخش قابل توجهی از پژوهش‌های موجود ماهیت توصیفی یا

همبستگی داشتند و بنابراین نمی‌توان بر اساس همه آن‌ها درباره رابطه علی میان یادگیری هوشمند و ارزش‌های اخلاقی قضاوت قطعی کرد. سوم

آنکه در برخی مطالعات، گزارش روش‌شناختی، ویژگی‌های نمونه، روایی و پایایی ابزارها یا جزئیات مداخله آموزشی به‌طور کامل ارائه نشده بود.

همچنین تمرکز بیشتر مطالعات بر دانشگاه‌های بزرگ و شهرهای مرکزی ایران، تعمیم نتایج به دانشگاه‌های کوچک‌تر، مناطق کم‌برخوردار و

گروه‌های متنوع دانشجویی را با احتیاط همراه می‌کند.

پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده با استفاده از طرح‌های طولی، نیمه‌آزمایشی و مداخله‌ای دقیق‌تر، اثر یادگیری هوشمند را بر ابعاد مختلف

ارزش‌های اخلاقی دانشجویان بررسی کنند. همچنین لازم است ابزارهای بومی و معتبر برای سنجش اخلاق دیجیتال، صداقت علمی در محیط‌های

هوشمند، مسئولیت‌پذیری فناورانه، نگرش به هوش مصنوعی آموزشی و حساسیت نسبت به حریم خصوصی طراحی و اعتبارسنجی شوند.

پژوهش‌های کیفی نیز می‌توانند تجربه زیسته دانشجویان و استادان را درباره چالش‌های اخلاقی یادگیری هوشمند، استفاده از هوش مصنوعی، تقلب

دیجیتال، تعاملات آنلاین و عدالت آموزشی روشن‌تر سازند. علاوه بر این، مقایسه میان رشته‌های تحصیلی، مقاطع دانشگاهی، دانشگاه‌های دولتی و غیردولتی، و مناطق برخوردار و کم‌برخوردار می‌تواند به شناسایی تفاوت‌های زمینه‌ای در اثر یادگیری هوشمند بر ارزش‌های اخلاقی کمک کند. بر اساس یافته‌های این مرور، دانشگاه‌ها و سیاست‌گذاران آموزش عالی باید توسعه یادگیری هوشمند را همراه با تدوین چارچوب روشن اخلاق دیجیتال دنبال کنند. لازم است مقررات مشخصی درباره استفاده از هوش مصنوعی، مالکیت محتوای آموزشی، حریم خصوصی داده‌های دانشجویان، صداقت علمی، نحوه ارزشیابی آنلاین و مسئولیت استاد و دانشجو در محیط‌های هوشمند تدوین و به صورت شفاف آموزش داده شود. همچنین پیشنهاد می‌شود کارگاه‌های مهارت‌آموزی برای دانشجویان و استادان درباره استفاده اخلاقی از فناوری، مدیریت تعاملات آنلاین، پیشگیری از تقلب دیجیتال، حفظ امنیت اطلاعات و تقویت خودتنظیمی برگزار شود. در سطح اجرایی نیز دانشگاه‌ها باید دسترسی عادلانه به زیرساخت‌های دیجیتال، اینترنت پایدار، سامانه‌های قابل اعتماد و حمایت آموزشی را تضمین کنند تا یادگیری هوشمند به جای بازتولید نابرابری، به ابزاری برای تقویت عدالت، مسئولیت‌پذیری و رشد اخلاقی دانشجویان تبدیل شود.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

موازین اخلاقی

در تمامی مراحل پژوهش حاضر اصول اخلاقی مرتبط با نشر و انجام پژوهش رعایت گردیده است.

تشکر و قدردانی

از تمامی کسانی که در انجام این پژوهش ما را همراهی کردند تشکر و قدردانی به عمل می‌آید.

Extended Abstract

Introduction

The rapid expansion of smart learning in higher education has transformed the educational environment from a predominantly teacher-centered and content-transmission model into a dynamic, interactive, data-driven, and technology-mediated learning ecosystem. Smart learning refers not merely to the use of virtual platforms or digital content, but to a broader educational paradigm that includes artificial intelligence, adaptive learning systems, intelligent feedback, learning analytics, personalized educational pathways, digital assessment, and

interactive online communication. These developments have created new opportunities for improving students' engagement, autonomy, access to learning resources, and self-regulated learning. However, the growing role of technology in academic life has also raised important ethical questions concerning academic integrity, responsibility, privacy, fairness, digital citizenship, and the moral quality of student interactions. Therefore, the relationship between smart learning and students' ethical values has become an important field of inquiry in contemporary higher education.

Ethical values in universities include responsibility, honesty, accountability, respect for others, academic integrity, justice, empathy, self-control, and commitment to learning. These values are central to the formation of students' academic and professional identities. Previous studies have emphasized that ethical competence is shaped by personal values, empathy, personality traits, educational experiences, and decision-making opportunities (Pohling et al., 2016). In professional education, ethical values are considered essential for preparing students to act responsibly in complex academic and occupational contexts (Boozaripour et al., 2017). Similarly, studies on ethical judgment have shown that students' moral reasoning is influenced by individual, disciplinary, and contextual factors (Farajzadeh Dehkordi, 2019). These findings indicate that ethical development is not independent of the educational environment; rather, it is formed through the interaction between students, teachers, institutional norms, and learning experiences.

The emergence of smart learning has added new complexity to this relationship. On the one hand, intelligent educational systems can support ethical development by encouraging self-monitoring, transparency, responsibility, and continuous engagement. Experience-based education has also been shown to contribute to the formation of students' ethical values by involving them in active learning situations (Nourmohammadi & Ja'fari, 2024). Ethics education can also influence students' behavioral intentions and their perception of institutional value (Mohammadi et al., 2023). On the other hand, digital and AI-based learning environments can create new ethical challenges, including misuse of generative artificial intelligence, plagiarism, algorithmic bias, surveillance, data privacy concerns, and unequal access to technological resources. Studies on AI-powered learning assistants have emphasized both their potential for enhancing engagement and their implications for educational ethics and policy (Sajja et al., 2026). Similarly, generative AI in higher education has been associated with both improved student engagement and serious ethical concerns about authorship, originality, and academic honesty (Zaidy, 2024).

The ethical implications of smart learning are particularly important in the Iranian context, where higher education is influenced by cultural, religious, social, and institutional expectations regarding moral development. Studies on medical virtual education in Iran have highlighted legal and ethical concerns such as privacy, ownership of educational content, fairness, and professional responsibility (Velayati et al., 2025). Moreover, students' preferences regarding virtual education show that the acceptance of digital learning depends not only on technical quality but also on interaction, trust, accessibility, and ethical considerations (Safari et al., 2025). International studies have similarly emphasized the role of character education,

curriculum management, moral atmosphere, teacher-student relationships, religious values, and digital environments in shaping students' ethics and morality (Kayani et al., 2025; Marwan et al., 2025; Salamah, 2025; Zhang et al., 2024). Therefore, synthesizing Iranian research on smart learning and ethical values can clarify the opportunities, risks, and research gaps in this field. The aim of this study was to systematically review Iranian studies on the effect of smart learning on students' ethical values and to identify the main ethical outcomes, challenges, and contextual conditions reported in this body of research.

Methods and Materials

This study was conducted as a systematic review of Iranian research on the effect of smart learning on students' ethical values. The population of the review included all Persian and English research articles, conference papers, theses, dissertations, and research reports conducted in Iran and focused on smart learning, intelligent education, digital learning environments, artificial intelligence in education, e-learning, educational technology, or related technology-mediated learning experiences in relation to students' ethical values. The search covered studies published between 2013 and 2026. National and international databases were searched, including SID, Magiran, Civilica, Noormags, Ensani, IranDoc, Google Scholar, Scopus, Web of Science, and ScienceDirect. The search strategy used Persian and English keywords related to smart learning, intelligent learning environments, artificial intelligence in education, educational technology, ethical values, moral values, academic integrity, ethical responsibility, students, and Iran.

The inclusion criteria were as follows: the study had to be conducted in Iran; focus on university students; address smart learning, intelligent educational technologies, or technology-based learning environments; examine at least one ethical value or ethically relevant educational outcome; provide full-text access; and include sufficient methodological information for data extraction and quality appraisal. Studies were excluded if they did not focus on students, were conducted outside Iran, lacked full-text access, were non-research papers, were duplicates, had unclear methodology, or discussed general virtual education without addressing intelligent learning components or ethical outcomes. The initial search identified 286 records. After removing 73 duplicate records, 213 studies remained for title and abstract screening. At this stage, 142 records were excluded due to insufficient relevance. The full texts of 71 studies were assessed, and 47 studies were excluded because they lacked direct relevance to ethical values, did not focus on students, had inadequate methodological quality, or did not provide extractable data. Finally, 24 Iranian studies met the eligibility criteria and were included in the final synthesis.

Data were collected using a researcher-developed extraction form and a methodological quality appraisal checklist. The extraction form included bibliographic information, year of publication, source type, research design, sample characteristics, educational setting, type of smart learning component, ethical value examined, measurement instruments, main findings, limitations, and recommendations. Methodological quality was assessed based on clarity of purpose, appropriateness of design, sampling adequacy, validity and reliability of instruments, transparency of data collection, suitability of analysis, coherence of findings, and consistency

between results and conclusions. Because the included studies were heterogeneous in terms of design, participants, instruments, and outcomes, the data were analyzed through narrative synthesis and thematic analysis rather than meta-analysis.

Findings

The final analysis included 24 Iranian studies involving a total of 6842 university students. Of these participants, 3715 were female and 3127 were male, representing 54.30% and 45.70% of the total reported student sample, respectively. The age range reported in most studies was between 18 and 32 years, and the approximate mean age in studies that reported age was 22.86 years. In terms of educational level, 14 studies focused primarily on undergraduate students, 6 on master's students, 2 on doctoral students, and 2 on mixed academic levels. Regarding academic fields, 9 studies were conducted among students in humanities and educational sciences, 5 in medical and paramedical sciences, 4 in engineering and technology, 3 in management and social sciences, and 3 in multidisciplinary samples.

The methodological review showed that 17 studies were published as research articles, 4 as theses or dissertations, and 3 as conference papers. Sixteen studies used quantitative methods, 3 used qualitative methods, and 5 used mixed methods. The most common designs were descriptive-correlational studies, followed by quasi-experimental, survey, qualitative exploratory, and mixed exploratory or explanatory designs. Fourteen studies were rated as having desirable methodological quality, and 10 were rated as moderate. No weak-quality study was included in the final synthesis.

The analysis of smart learning components showed that intelligent learning management systems and interactive virtual classes were the most frequently reported components, appearing in 15 studies. These components were mainly associated with responsibility, discipline, and ethical participation. Interactive digital and multimedia content was reported in 13 studies and was linked to learning commitment, ethical motivation, and respect for the educational process. Intelligent feedback and electronic assessment appeared in 11 studies and were associated with academic honesty, self-assessment, and accountability, although they also raised concerns about cheating and authenticity. Personalized and adaptive learning was reported in 10 studies and was linked to educational justice, self-regulation, and respect for individual differences. Learning analytics, AI-based educational tools, online learning networks, and intelligent anti-cheating systems were less frequent but carried important ethical implications.

Thematic analysis identified eight major themes. The most frequent theme was the strengthening of ethical and academic responsibility, supported by 19 studies. The second major theme was the need for digital ethics education, reported in 18 studies. Self-regulation and ethical self-monitoring were identified in 17 studies, while educational justice and equal access were reported in 16 studies. Academic honesty and sensitivity to misconduct were found in 14 studies, and online communication ethics was reported in 12 studies. Concerns about privacy and student data were found in 10 studies, and technological dependence and reduced human interaction were reported in 8 studies. Overall, the findings showed that smart learning had mainly positive

effects on responsibility, self-regulation, learning commitment, and access to education, but mixed or challenging effects on academic integrity, privacy, and human interaction.

Discussion and Conclusion

The results of this systematic review indicate that smart learning has considerable potential to strengthen students' ethical values in Iranian higher education. The most consistent finding was the positive role of smart learning in promoting responsibility and self-regulation. Intelligent learning environments can make students' actions more visible, provide continuous feedback, support time management, and increase accountability for learning outcomes. These features can encourage students to take a more active and responsible role in their education.

However, the review also showed that the ethical effects of smart learning are not automatic. Technologies that support transparency and assessment may also create risks related to surveillance, data misuse, academic dishonesty, and excessive reliance on digital tools. Academic integrity emerged as a particularly complex dimension. While smart assessment systems may reduce some forms of misconduct, digital resources and AI tools can also facilitate plagiarism, unauthorized assistance, and non-original work. Therefore, universities should not rely solely on technological control mechanisms; they must also cultivate ethical awareness, academic honesty, and responsible use of digital tools.

Educational justice was another important finding. Smart learning can expand access to education, support personalized learning, and reduce barriers related to time and place. Nevertheless, unequal access to stable internet, devices, digital literacy, and institutional support can turn smart learning into a source of inequality. Thus, ethical implementation of smart learning requires attention to infrastructure, accessibility, student support, and fair educational policy.

The review also emphasized the need for digital ethics education. Students and instructors should be trained in responsible technology use, data privacy, ethical communication, academic integrity, and appropriate use of artificial intelligence. Smart learning should not be treated as a purely technical innovation; it should be understood as an educational and moral environment that shapes how students learn, interact, decide, and behave. In conclusion, smart learning can contribute to the development of students' ethical values when it is implemented through ethical design, transparent policies, equitable access, human-centered teaching, and systematic digital ethics education. The findings of this review provide a foundation for universities and policymakers to develop ethical frameworks for smart learning in Iranian higher education.

References

- Boozaripour, M., Abbaszadeh, A., Shahriari, M., & Borhani, F. (2017). Ethical Values in Nurse Education Perceived by Students and Educators. *Nursing Ethics*, 25(2), 253-263. <https://doi.org/10.1177/0969733017707009>
- Deep, P. D., Ghosh, N., & Natoli, A. P. (2026). Artificial Intelligence for Supporting College Students with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder: Cognitive, Emotional, and Ethical Perspectives. *International Journal on Social and Education Sciences*, 8(1), 1-17. <https://doi.org/10.46328/ijonses.5915>

- Farajzadeh Dehkordi, H. (2019). How Personality and Gender Relate to Ethical Judgment of Accountants: Evidence based on Discipline [Research]. *Iranian journal of Value & Behavioral Accounting*, 4(7), 181-208. <https://doi.org/10.29252/aapc.4.7.181>
- Galvão, A., Mendes, L., Marques, C., & Mascarenhas, C. (2019). Factors influencing students' corporate social responsibility orientation in higher education. *Journal of Cleaner Production*, 215, 290-304. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.01.059>
- He, J., Wang, Z., & Xu, S. (2025). How Legal Motivation Buffers the Effects of Moral Disengagement on School Bullying Among Chinese College Students. *Frontiers in psychology*, 16. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1583706>
- Inanoglu, H. (2025). Moral Careers of Muslim College Students: How I Became a Better Muslim Through TikTok. *Review of Religious Research*, 67(3), 486-516. <https://doi.org/10.1177/0034673x251348214>
- Kayani, S., Abid, M. H. S., & Sadiqi, M. Z. (2025). Relationship Between Moral Atmosphere of School and Moral Development of Secondary School Students. *SocSciSpec*, 4(1), 597-606. <https://doi.org/10.71085/ss.04.01.243>
- Marwan, M., Hasbullah, B., Rahayu, I., Wakhudin, W., & Saputra, D. G. (2025). The role of character education in building ethics and morality among students in the digital age. *International Journal of Educational Research Excellence*, 4(1), 33-39.
- Mohammadi, M., Youzbashi, A., & Eskandar, F. (2023). The role of teaching ethics in student intentions and brand value. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 27(2), 199-227. https://journal.irphe.ac.ir/article_703031.html?lang=en
- Nourmohammadi, M., & Ja'fari, R. (2024). The Impact of Experience-Based Education on the Formation of Students' Ethical Values. *Quarterly Journal of Islamic Education and Training*, 29(1), 31-49.
- Peralta, C. E. G., Morales, N. J. G., Neri, E. A., & Baluyos, G. R. (2025). Socio-Economic, Academic, and Support Factors in Relation to the Academic Performance of on-Probation Students. *International Journal of Research in Social Science and Humanities (IJRSS)*, 6(1), 79-95. <https://doi.org/10.47505/IJRSS.2025.1.6>
- Pohling, R., Bzdok, D., Eigenstetter, M., Stumpf, S., & Strobel, A. (2016). What is Ethical Competence? The Role of Empathy, Personal Values, and the Five-Factor Model of Personality in Ethical Decision-Making. *Journal of Business Ethics*, 137(3), 449-474. <https://doi.org/10.1007/s10551-015-2569-5>
- Rahimi Asl, R., Shirvani, A., & Soltani, I. (2021). Presenting and teaching the model of goal-oriented and ethical organization in the public sector (Case study: Employees of Isfahan and Chaharmahal and Bakhtiari Tax Affairs Organization). *Political Sociology of Iran*, 4(3). <https://doi.org/10.30510/psi.2022.302154.2217>
- Rohim, A., & Madzaly, M. Y. A. (2025). Analysis of Evaluation Techniques in the Book "Islamic Religious Education and Ethics" for Eleventh Grade Students of Madrasah Aliyah. *Edukasi Islami Jurnal Pendidikan Islam*, 14(01), 67-86. <https://doi.org/10.30868/ci.v14i01.8054>
- Rosdiana, S., Junaidi, J., Anwar, S. M., & Sahrir, S. (2025). Analysis of the Role of Spiritual Well-Being on Ethical Judgment Among Accounting Students. *Nominal: Barometer Riset Akuntansi dan Manajemen*, 14(1), 25-41. <https://doi.org/10.21831/nominal.v14i1.77030>
- Sadi Pour, S., Asadzadeh, H., Dortaj, F., & Shojaee, M. (2020). Developing an Ethics Education Program on the Ethical Decision Making and Accountability of Female Students and Comparing Its Effectiveness with the Teaching of Robert Kleberg's Riddles and Real Life Riddles. *medical journal of mashhad university of medical sciences*, 62(5.1), 853-861. <https://doi.org/10.22038/mjms.2020.15771>
- Safari, M., Shayestefar, M., & Alaei, S. (2025). Examining the Preferred Approaches of Paramedical Students at Semnan University of Medical Sciences Regarding Virtual Education (2021-2022). *Journal of Education and Ethics in Nursing*, 14(1 & 2), 22-30. <https://doi.org/10.22034/ethic.2024.2040206.1117>
- Sajja, R., Sermet, Y., Fodale, B., & Demir, I. (2026). Evaluating AI-Powered Learning Assistants in Engineering Higher Education with Implications for Student Engagement, Ethics, and Policy. *Scientific reports*. <https://doi.org/10.1038/s41598-026-39237-5>
- Salamah, N. (2025). Curriculum Management to Shape Students' Competence in Knowledge, Religious Values, and Morals. *Journal of Education and Learning Innovation*, 2(1), 1-15. <https://doi.org/10.59373/jelin.v2i1.90>
- Sheehan, N. T., & Schmidt, J. A. (2015). Preparing accounting students for ethical decision making: Developing individual codes of conduct based on personal values. *Journal of Accounting Education*, 33(3), 183-197.
- Sheikhi, M., Honarmand, B., Heykali, F., & Sharifzadeh Alamabad, K. (2024). Investigating the Importance of Moral Development in Students and Islam's Perspective on the Obstacles to Moral Development. Nineteenth National Conference on Management Research and Humanities in Iran, Tehran, Iran.
- Shi, L., Wu, Y., & Zhou, Y. (2025). The Role of Moral Disengagement and Classroom Collective Efficacy in Social Support and Bystander Behavior of Elementary School Students: A Multilevel Moderated Mediation Analysis. *School Psychology*, 40(4), 462-471. <https://doi.org/10.1037/spq0000639>
- Sutisna, F. A., Durohman, H., & Anugrah, M. Y. (2024). The Impact of Islamic Work Ethics, Attitude, and Hedonic Values on the Intention to Establish Sustainable Entrepreneurship Among Muslim Students in Java. *Al-Dzahab*, 5(1), 8-24. <https://doi.org/10.32939/dhb.v5i1.3503>
- Velayati, P., Delpasand, K., Dadgaran, I., Rahbar Taramsari, M., & Babaei Hemmati, Y. (2025). Attitudes of Faculty and Students in the Dental School Regarding Legal and Ethical Issues in Medical Virtual Education at Guilan University of Medical Sciences. *Research in Medical Education*, 17(2), 22-34. <https://doi.org/10.32592/rmegums.17.2.22>
- Williams, C. J. (2025). Special Educator Perceptions About the Impact Their Morale Has on Student Achievement in Students with Learning Disabilities [Doctoral dissertation]. <https://search.proquest.com/openview/5a60ab46782503584a350e0a4d7e4ebd/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y>
- Zaidy, A. A. (2024). The Impact of Generative AI on Student Engagement and Ethics in Higher Education. *Journal of IT, Cybersecurity, & AI*, 1(1), 30-38. <https://doi.org/10.70715/jitcai.2024.v1.i1.004>

- Zakeri Moein Abadi, M., Sadati Gilardi, S. R., Valizadeh Vandchali, J., & Shafiei Chamaz Kolaei, F. (2025). The Impact of Teaching Religious Concepts on the Moral and Social Development of Students. First International Conference on Strategies for Training Researching Teachers in Education, Ahvaz, Iran.
- Zhang, D., Zheng, H., Zhao, Y., Wang, X., Xiao, Q., Zhao, R., Wang, L., Hu, K., Chen, Z., & Zhou, Y. (2024). Unlocking Academic Achievement of Nursing Master's Students: Ethical Leadership, Teacher-Student Relationship and Growth Mindset – A Cross-Sectional Survey Study. *BMC Medical Education*, 24(1). <https://doi.org/10.1186/s12909-024-06436-5>